

Ablaka Gergely:

Hol tart a Khomeini ajatollah által meghirdetett iszlám forradalom?

(Harminc éves az Iráni Iszlám Köztársaság)

Harminc esztendővel ezelőtt történt, hogy megdőlt a világ egyik legstabilabbnak hitt rendszere, Mohamed Reza Pahlavi sah abszolutista monarchiája. Helyét az iszlám köztársaság foglalta el, amely a kezdeti várakozásokkal ellentétben igencsak stabilnak bizonyult. Az Iráni Iszlám Köztársaság az Irakkal vívott nyolcéves háború, a washingtoni szankció-politika, a nemzetközi elszigeteltség, a belső legitimációs válság, a frakcióharcok és egyéb hazai problémák ellenére továbbra is fennáll és működik.

A forradalom megítélése és a rendszer teljesítménye azonban felemás: míg a főbb forradalmi célkitűzések többé-kevésbé megvalósultak az elmúlt három évtizedben, addig bőven akadnak még olyan feladatok és elvárások is, amelyeket a kezdetek óta nem sikerült megoldani, illetve kielégíteni. Jelen tanulmány azt kívánja vizsgálni, hogy vajon az Iszlám Köztársaság harmincéves fennállása alatt mit ért el az 1979-es célkitűzésekből, és hogy jelenleg milyen nehézségekkel kell szembenéznie.

Bevezető: Harminc éves az Iráni Iszlám Köztársaság

1979. január 16-án Mohamed Reza Pahlavi sah elhagyta Iránt. Tábornokai ugyan kézcsókkal búcsúztak tőle, de Teheránban és az ország más településein hatalmas örömtüntetésekre került sor. Az ítélet már a császári repülőgép távozásakor kimondatott: a „pávatrón”, a sah rendszere megbukott.¹ Ezzel együtt pedig lezárult egy korszak is, véget ért a több ezer éves monarchikus berendezkedés, amelynek helyébe a márciusi népszavazást követően az iszlám köztársasági rendszer lépett, új és bizonytalan fejezetet nyitva Irán történelmében.

* Ablaka Gergely az ELTE Állam- és Jogtudományi Karán szerzett politológus diplomát 2003-ban, jelenleg doktori tanulmányait folytatja Irán regionális hatalmi törekvéseiről a kar Politikatudományi Intézetében. Megbízott előadó az ELTE Állam- és Jogtudományi Karán, valamint a Zsigmond Király Főiskolán.

¹ Gömöri Endre: *Irán, egy amerikai modell bukása*. Kossuth Könyvkiadó, 1979. 276-277. o.

Három évtized elteltével a belső válságok és külső fenyegetések ellenére az iszlám köztársaság még mindig működik, de vajon hol tart, s milyen eredményeket ért el a Ruhollah Khomeini ajatollah által meghirdetett iszlám forradalom? A főbb célkitűzések többé-kevésbé megvalósultak, így az ország a korábbi időszakok külföldi befolyásától megszabadulva politikailag függetlenné, gazdaságilag pedig sok tekintetben önellátóvá vált, és a sah rendszerével összevetve viszonylag szabadabb is lett.² Sokak számára azonban a forradalom mégsem váltotta be a hozzá fűzött reményeket, így például elmaradt az egyenlőség és társadalmi igazságosság megteremtése, a politikai rendszer elszámoltathatóvá és ellenőrizhetővé tétele, valamint az alapvető szabadságjogok érvényesülése is.³

Az Iszlám Köztársaság harmincéves fennállása, s az ezen időszak alatt elért eredmények kétségkívül okot adnak az ünneplésre, ha azonban a társadalmi változásokat és a jelenlegi gazdasági fejleményeket tekintjük, úgy a jubileumi örömben nem kevés üröm is vegyül. Az iráni társadalom közel kétharmada a forradalom után született, így az 1979-es eseményekről nincsenek közvetlen emlékeik, viszont vannak igényeik, amelyek a rendszer liberalizálására irányulnak, és amelyek a kontra-produktív forradalmi politikáknak és a globalizációnak köszönhetően egyre hangosabbakká válnak.⁴ Az elhibázott gazdaságpolitikáknak, valamint a nemzetközi szankcióknak és a jelenlegi olajár-ingadozásoknak köszönhetően a gazdaság most egyre rosszabb állapotban van, s mindez komoly veszélyeket rejthet a rendszer legitimitációját illetően.⁵

Jelen tanulmány célja, hogy áttekintse az 1979-es forradalom vívmányait, vagy ha úgy tetszik az iszlám köztársaság elmúlt harminc esztendőben nyújtott teljesítményét. A dolgozat különösen két területre igyekszik fókuszálni, ahol a forradalmi célkitűzések és a realizálódott folyamatok, illetve eredmények között lényeges ellentmondások feszülnek: Így egyfelől a régi egyenlőtlenségek felszámolására tett sikeres kísérletekre, s ezzel együtt az új igazságtalanságok megszületésére, másfelől pedig a demográfiai és kulturális változásokra, amelyek jelentős mértékben változtatták meg a társadalom szerkezetét, magatartását és a rendszerhez való hozzáállását.

² Feresh Tehsadat Etefaghfar: The Revolution's Mixed Balance Sheet. in: Andrew Parasiliti (szerk.): *The Iranian Revolution at 30*. Middle East Institute, Viewpoints Special Edition, 2009. 39-40. o.

³ Shahróugh Akhavi: The Iranian Revolution 30 Years On. in: Andrew Parasiliti (szerk.): *The Iranian Revolution at 30*. Middle East Institute, Viewpoints Special Edition, 2009. 23-25. o.

⁴ „Young Iranians: Children of the Revolution”. *The Economist*, 2009. február 6. http://www.economist.com/world/mideast-africa/displayStory.cfm?story_id=13088969&source=features_box_main, internetről letöltve: 2009. február 25.

⁵ Patrick Clawson: „The Islamic Republic's Economic Failure”. *Middle East Quarterly*, Vol. 15. No. 3. (2008), 15-26. o.

Az iszlám köztársaság teljesítménye: Paradoxonok sorozata?

Az 1979-es rendszerváltás főbb célkitűzései („Függetlenség, szabadság és iszlám köztársaság!”) az elmúlt harminc évben helytel-közzel megvalósultak ugyan, de az iszlám nyújtotta alternatíva több tekintetben kudarcot vallott, vagy éppenséggel kontra-produktív eredményt hozott.

Az iráni forradalom, akárcsak más forradalmak a történelemben, egyeseknek lehetőséget teremtett a felemelkedésre, míg másokat letaszított, és megfosztott pozícióiktól és privilégiumaiktól.⁶ Az Iszlám Köztársaság sokak számára, a legszegényebb rétegeknek, valóban lehetővé tette, hogy jobb életkörülmények között éljenek, s hogy esélyük legyen a társadalmi és gazdasági felzárkózásra. Ha pedig az egészségügyi és iskoláztatási mutatókat tekintjük, akkor azt láthatjuk, hogy a vallási vezetés sikeresen modernizálta a társadalmat, amely a szigorú szabályok ellenére most sokkal nyitottabb és demokratikusabb, mint a Pahlavi-érában volt.⁷ A forradalom paradoxonjaként például a nők helyzete jelentősen javult: lehetőségük nyílt részt venni az egyetemi képzésben, s betölteni a közélet szinte valamennyi pozícióját. A nemzeti függetlenség visszaszerzése pedig mind a mai napig komoly legitimitációt biztosít a rendszernek, mint ahogyan az is, hogy az iraki agressziót sikerült területvesztés nélkül kivédeni.⁸

Az Iszlám Köztársaság kétségkívül sikeres függetlenedési kísérlet volt, amennyiben véget vetett a külföldi dominanciának, s miként egy harmadik úttal („se nem Kelet, se nem Nyugat”) kísérletezett a hidegháborús szembenállás közepette. De az aktivizmus, amelyet maga Khomeini ajatollah képviselt, egyfajta kényszerpályára állította Iránt. A „forradalmi fanatikusok” országa elszigetelődött, amely egyfelől ugyan hozzájárult az önerőre támaszkodás megvalósulásához, s egyfajta tudományos forradalom kibontakozásához, másfelől azonban olyan negatív képet festett, amelynek terhe mind a mai napig behatárolja a perzsa állam nemzetközi kapcsolatait és lehetőségeit.⁹ S amíg Irán valóban felszabadult a külső befolyás alól, addig a rendszer legitimitációja bizonyos szempontból továbbra is szorosan kötődik az Egyesült Államokhoz. A „Nagy Sátán” képében született meg ugyanis az ellenségkép, amellyel szemben

⁶ Michael Axworthy: Between Pride and Disappointment. in: Andrew Parasiliti (szerk.): *The Iranian Revolution at 30*. Middle East Institute, Viewpoints Special Edition, 2009. 41-43. o.

⁷ Etefaghfar: i. m. 39. o.

⁸ Axworthy: i. m. 43. o.

⁹ Arshin Adib-Moghaddam: *Iran in World Politics: The Question of the Islamic Republic*. Columbia University Press, 2008. 58-66. o.

az iráni vezetés igyekezett definiálni és pozicionálni önmagát.¹⁰ Az Amerika-ellenesség pedig még három évtized után is a rendszer tartópilléréként szolgál.

1979-ben az iráni társadalom összefogott, hogy megdöntse a sah diktatórikus hatalmát, és egy olyan rendszert követelt magának, amelyben a jövőben nagyobb beleszólása és rálátása lehet a politikai-hatalmi döntéshozatalba. A forradalmi hevület közepette az iszlám köztársaság rendszerét lelkesen hagyta jóvá a lakosság, de a kezdeti lelkesültség mára már jelentősen lecsökkent, miként a monarchia helyébe lépő berendezkedésről kiderült, hogy az kielégítetlenül és megválaszolatlanul hagyta az iráni társadalom demokratikus szabadságjogok iránti igényeit.¹¹

Az iráni forradalom legnagyobb paradoxonja, hogy az a széles néprészvétel mellett olyan rendszert eredményezett, amely a hatalmat egyetlen, nem a nép által választott, megkérdőjelezhetetlen személy kezébe adta. A megkötött társadalmi szerződésben pedig az emberek továbbra is csak mint tárgyak és eszközök jelentek meg.¹² Az iszlám köztársaság rendszerében ugyan intézményesültek bizonyos demokratikus elvek, de a hatalmi struktúra kettős felépítésével, a kinevezéses pozíciók felállításával, valamint a legfőbb vallási vezetőnek biztosított korlátlan hatalommal olyan berendezkedés született, amely meghatározó szerepet biztosít a vallási elitnek, és csak korlátozott szerepet a rendszer szokványos politikai elitjének.¹³ S míg a választások az elmúlt harminc évben a rendszer fontos elemeivé váltak, addig a népszuverenitás elve továbbra sem érvényesül a gyakorlatban. Így például a voksolásokat megelőzően az Örök Tanácsa (a forradalom eszméihez fűződő lojalitásuk szempontjából) szelektál a jelöltek között, és ennek köszönhetően aligha beszélhetünk valós népképviselétről.¹⁴

A demokratikus célok megvalósítása kétségkívül elmaradt, de a rendszer sok tekintetben szabadabbá vált annál, mint amilyen Reza Pahlavi uralkodása alatt volt. A forradalom eredményeként, különösen pedig Khomeini ajatollah halálát követően, egy olyan berendezkedés formálódott Iránban, amelyben egyetlen személy vagy csoport sem rendelkezhet hatalmi monopóliummal. Az iszlám köztársaságot ezért ma már kevésbé

¹⁰ William O. Beeman: *The „Great Satan” vs. the „Mad Mullahs”: How the United States and Iran Demonize Each Other?* Praeger Publishers, 2005. 49-69. o.

¹¹ Ali Gheissari - Vali Nasr: *Democracy in Iran: History and the Quest for Liberty.* Oxford University Press, 2006. 133-136. o.

¹² Abbas Milani: The Three Paradoxes of the Islamic Revolution in Iran. in: Andrew Parasiliti (szerk.): *The Iranian Revolution at 30.* Middle East Institute, Viewpoints Special Edition, 2009. 26. o.

¹³ Bulent Aras: „Transformation of the Iranian Political System: Towards a New Model?”. *Middle East Review of International Affairs*, Vol. 5. No. 3. (2001), 15. o.

jellemezhetjük monolitikus diktatúraként, mint inkább az egymáshoz lazán kötődő és az egymással erőteljesen versengő hatalmi központok bonyolult összességeként.¹⁵ Mindezt a választások is egyértelműen bizonyítják, amelyek egyfelől biztosítják a forradalmi elit hatalmon maradását, másfelől azonban teret adnak a frakciók közötti véleménykülönbségeknek és hatalmi csatározásoknak is.¹⁶ A választáson való részvételt (ötvenhatvan százalék!) figyelembe véve pedig az is megállapítható, hogy bár a szavazásoknak a hatalmi felépítményből adódóan nincsen komolyabb tétjük, az iráni állampolgárok ennek ellenére mégis komoly jelentőséget tulajdonítanak a voksolás intézményének.¹⁷ Ezáltal ugyanis, ha korlátozottan is, de kifejezhetik a véleményüket, és valamelyest befolyásolhatják a politikai napirendet, amelyre a sah rendszerének „előre megrendezett” választásain nem igen volt lehetőségük.

A politikai jogok mellett a szabadságjogok más területén is megfigyelhető a fenti kettősség: az iszlám köztársasági rendszer egyfelől erőteljesen kurtította a polgári jogokat, másfelől azonban bizonyos intézkedéseivel meg is nyitotta a társadalmat. Így például a forradalmi tömegképzés paradoxonjának köszönhetően az egyetemi oktatásban ma több nő vesz részt, mint férfi, a fiatalok pediglen elődeikkel szemben sokkalta informáltabbakká váltak.¹⁸ A radikálisok hatalomból való kiszorulásával (1990-es évek eleje), majd a reformpárti Khatemi megválasztásával (1997-ben) megkezdődött a „társadalmi liberalizáció”, amelynek az eredményei még a *neokonzervatívok* alatt is megmaradtak.¹⁹ Az újságbetiltásokat, koncepciópereket és bebörtönzéseket látva ugyan kétségünk sem lehet afelől, hogy Iránban harminc esztendővel a forradalom után még mindig megvan a „thermidori hangulat”, de a „vörös vonalak” sok tekintetben kitolódtak.²⁰ A forradalom alapvető elveit ugyan továbbra sem lehet megkérdőjelezni nyíltan, de az államalapító Khomeini személyén felül szinte mindenről lehet

¹⁴ Mehrangiz Kar: „The Deadlock on Iran: Constitutional Constraints”. *Journal of Democracy*, Vol. 14. No. 1. (2003), 135-136. o.

¹⁵ Wilfried Buchta: *Who Rules Iran? The Structure of Power in the Islamic Republic*. The Washington Institute for Near East Policy, 2000. 11. o.

¹⁶ Kazem Alamdari: Elections as a Tool to Sustain the Theological Power Structure. in: Andrew Parasiliti (szerk.): *The Iranian Revolution at 30*. Middle East Institute, Viewpoints Special Edition, 2009. 109-111. o.

¹⁷ Keith Crane - Rollie Lal - Jeffrey Martini: *Iran's Political, Demographic, and Economic Vulnerabilities*. RAND Corporation, 2008. 29-32. o.

¹⁸ A 2007/2008-as év egyetemi képzésében résztvevő hallgatók aránya a nemek tekintetében: nők (54%) / férfiak (46%). Etefaghfar: i. m. 40. o.

¹⁹ A „neokonzervatívok”, akik ideológiájukban ugyan nem különböznek a tradicionális konzervatívoktól (az iszlám szerepét hangsúlyozzák a politika és az élet minden területén), de modern világszemléletűeknek, laikus származásúknak, forradalmi szocializációjuknak, iraki katonaéveiknek, kommunikációs stílusuknak és egyetemi végzettségüknek (pl. építészek, orvosok stb.) köszönhetően mindenképpen élesen elkülönülnek tőlük. Wagner Péter: „Neokonzervatív fordulat Teheránban”. *Egyenlítő*, Vol. 6. No. 4. (2005), 39-44. o.

²⁰ A forradalom óta körülbelül 150 újságot tiltottak be, s több száz, több ezer embert börtönöztek be a rendszer bírálata miatt! Akhavi: i. m. 24. o.

vitatkozni. Az iráni sajtó különösen sokszínű és igencsak dinamikus. Nem ritkák benne a politikai kritikák, vagy a leleplező riportok. Mindez pedig azért fontos, mert az irániak többsége a televízió mellett még mindig a nyomtatott sajtóból tájékozódik.²¹

A szabadságjogokért folytatott küzdelem „ellentmondásos eredményessége” a nők helyzetének és jogainak kapcsán tűnik a legnyilvánvalóbbnak. Amíg a forradalomban és az iraki háborúban játszott szerepüknek, illetve a forradalmi politikáknak köszönhetően aktív részesei lettek az új rendszernek, addig az iszlám köztársasági berendezkedés számos diszkriminatív szabályozást is életbe léptetett velük szemben.²² A nőkről alkotott tradicionális kép megváltozott: a családi feladatok ellátása mellett immáron megjelent a nők társadalmi-politikai szerepvállalása is, amelyet maga Khomeini ajatollah is támogatott. A forradalom vívmányaként pedig lehetőségük nyílt az egyetemi képzésben részt venni, aminek hatására nem csak a tájékozódás vált lehetővé számukra, hanem a társadalmi felemelkedés is.²³ A forradalom után az iráni nők valóban fontos közéleti szerepeket tölthetnek be (például orvosok, bírók, polgármesterek és vállalati vezetők lehetnek.), addig bizonyos pozícióktól és tevékenységektől (így a politikai vezető pozíciótól) továbbra is el vannak tiltva.²⁴ Az iszlám törvények pedig sok tekintetben visszalépést hoztak a korábbi évekhez képest, amennyiben olyan szabályozásokat léptettek életbe, amelyek nemcsak erősítették, hanem intézményesítették is a nemek közötti egyenlőtlenségeket (így például a nő bírósági vallomása csak felét éri a férfiénak!).

A szabadságjogok érvényesülése tekintetében a másik érdekes csoportot az etnikai és felekezeti kisebbségek jelentik, amelyek 1979-ben szintén résztvevői voltak a sah-ellenes egységfrontnak. Az iszlám köztársasági rendszer számukra is felemás, bizonyos tekintetben pedig kontra-produktív eredményeket hozott. Egyeseknek (keresztényeknek, zsidóknak és Zoroaszter-hívóknak) lehetővé tette a vallásuk és szokásaik szabad gyakorlást, illetve közösségi intézményeik felállítását, sőt parlamenti képviselőt is biztosított számukra, másokat (Bahai'a-

²¹ Geneive Abdo - Jonathan Lyons: *Answering only to God: Faith and Freedom in Twenty-First-Century Iran*. OWL Books, 2003. 151-195. o.

²² Nikki R. Keddie: Women and 30 Years of the Islamic Republic. in: Andrew Parasiliti (szerk.): *The Iranian Revolution at 30*. Middle East Institute, Viewpoints Special Edition, 2009. 46-48. o.

²³ Fatemeh Etemad Moghadam: Women and the Islamic Republic: Emancipation or suppression? in: Andrew Parasiliti (szerk.): *The Iranian Revolution at 30*. Middle East Institute, Viewpoints Special Edition, 2009. 49-50. o.

²⁴ Elaheh Koolae: New Challenges for Iranian Women. in: Andrew Parasiliti (szerk.): *The Iranian Revolution at 30*. Middle East Institute, Viewpoints Special Edition, 2009. 58-60. o.

hívókat és szunnitákat) azonban teljes egészében megfosztott ezektől a lehetőségektől, és komoly elnyomásnak vetett alá.²⁵

Az egyes etnikumoknak, amelyek követelték, hogy saját nyelvüket használhassák, ápolhassák kultúrájukat, létrehozassák önkormányzati szerveiket, szintén csalódnuk kellett, amikor az iszlám köztársaság meghirdette központosító, egységesítő politikáját. Az ország identitását továbbra is a régi hármas („Urbánus, síita, perzsa kultúra”) határozza meg.²⁶ S noha az elmúlt évtizedben előrelépések történtek mind a jogegyenlőség, mind pedig a területfejlesztés tekintetében, az egyes etnikumok (így a kurdok és a beludzsiak) jogfosztottsága és elégedetlensége megmaradt. Attól azonban továbbra sem kell tartani, hogy az iráni „etnikai mozaik” darabjaira hullik, mivel az etnikumok kötődése a közös területhez, történelemhez, és kultúrához még mindig erős összekötő kapcsot képez.²⁷

Régi és új egyenlőtlenségek?

Khomeini ajatollah a forradalom legfőbb feladatának az egyenlőség és a társadalmi igazságosság megteremtését tekintette.²⁸ Noha a kérdés megoldására mindig hangsúlyt helyeztek, a társadalmi egyenlőtlenségek és a gazdasági aránytalanságok harminc esztendő elteltével még mindig megoldatlan problémaként nehezednek a vallási vezetés vállára. Az Iszlám Köztársaság teljesítménye az „egyenlőséget” illetően, akárcsak a „függetlenség” és a „szabadság” tekintetében, igencsak ellentmondásos és paradoxonokkal teli.²⁹

A forradalmi intézkedéseknek köszönhetően csökkent a szegénység mértéke, s megvalósult egyfajta jövedelem-újraelosztás is, de az általános életszínvonal mindeközben jelentősen leromlott. (Beclések szerint a forradalom óta minimum harminc százalékkal csökkent az egy főre eső nemzeti jövedelem!)³⁰ A lakosság legszegényebb rétegei egyértelműen profitáltak a forradalomból, és sokaknak megadatott a felemelkedés lehetősége. Harminc év

²⁵ H.E. Chehabi: Religious Apartheid in Iran. in: Andrew Parasiliti (szerk.): *The Iranian Revolution at 30*. Middle East Institute, Viewpoints Special Edition, 2009. 119-121. o.

²⁶ Buchta: i. m. 105. o.

²⁷ Crane - Lal - Martini: i. m. 51-56. o.

²⁸ Djavad Salehi-Isfahani: Poverty and Inequality since the Revolution. in: Andrew Parasiliti (szerk.): *The Iranian Revolution at 30*. Middle East Institute, Viewpoints Special Edition, 2009. 104. o.

²⁹ Egy 2000-es felmérés (World Values Survey) szerint a megkérdezetteknek csak kevesebb, mint fele vélekedett úgy, hogy a vallási vezetés megoldást kínál a szociális problémákra. A vizsgált 14 muzulmán társadalom közül az iráni bizonyult az egyik legnegatívabbnak. Charles Kurzman: The Iranian Revolution at 30: Still Unpredictable. in: Andrew Parasiliti (szerk.): *The Iranian Revolution at 30*. Middle East Institute, Viewpoints Special Edition, 2009. 34. o.

³⁰ Jahangir Amuzegar: „Iran’s Crumbling Revolution”. *Foreign Affairs*, Vol. 82. No. 6. (2003), 52. o.

alatt a szegénységi küszöb alatt élők aránya csökkent, ugyanakkor még mindig számottevő.³¹ Az egyenlőtlenségek továbbra sem szűntek meg, így a város és vidék, a gazdagok és szegények közötti törésvonalak még mindig léteznek, de a szakadékok valamelyest szűkültek, különösen, ha az egészségügyi ellátás és oktatás kiterjesztését (lásd vidéki nők egyetemi képzését),³² valamint a vidéki területek alapvető szolgáltatásokhoz (ivóvízhez és villamos áramhoz)³³ való jobb hozzáférést tekintjük. A kormányzat támogatási rendszere révén nemcsak rendelők és egyetemek nyíltak meg a tömegek számára, hanem ingyenessé vált számos más szolgáltatás (pl. közlekedés) is.

A kormányzat túlzott igyekezete azonban, hogy igazságosabbá és egyenlőbbé tegye a társadalmat, gazdasági diszfunkciókat és kontra-produktív eredményeket produkált. Így például az állami támogatások egyfelől sokak életét könnyebbé tették, másfelől azonban a fogyasztás növekedésével súlyos terheket is raktak a vezetés nyakába. A benzin állami szubvenciója évente majd ötmilliárd USD értékben terheli meg a központi költségvetést.³⁴

A forradalmat követően az igazságosság nevében kisajátították a sahnak és családjának a vagyonát, az elkobzott pénzekből és egyéb javakból létrehozták a vallási alapítványok (bonyádok) szövevényes hálóját, amelyek pontos számát lehetetlen megbecsülni.³⁵ Az újonnan létrejövő szervezetek, mivel egyfelől valóban a szegényeket és az elesetteket támogatták, másfelől pedig „struktúráikon” keresztül a forradalmi elit legitimációját is biztosították, kezdettől fogva fontos alkotóelemeivé váltak az iszlám köztársaság rendszerének.³⁶ Befolyásuk és hatalmuk az elmúlt harminc évben tovább erősödött, mivel ők lettek az 1990-es évek privatizációs hullámának és az állami fejlesztéseknek, megrendeléseknek a legfőbb nyertesei. Privilegiumaiknak (kizárólag a legfőbb vezetők tartoznak elszámolással, s nem fizetnek adót) köszönhetően az alapítványok ma, mint állam az államban működhetnek, s a hajózási társaságoktól kezdve az autógyárakon keresztül az építőiparig szinte mindenhol komoly

³¹ Hivatalos adatok szerint az iráni társadalom 15 százaléka, nem hivatalos források szerint közel 40 százaléka él ma abszolút szegénységben. Amuzegar: Uo.

³² Zahra Mila Elmi: Educational Attainment in Iran. in: Andrew Parasiliti (szerk.): *The Iranian Revolution at 30*. Middle East Institute, Viewpoints Special Edition, 2009. 62-69. o.

³³ 1984-2004 között a vidéki lakosság villamos áramhoz és ivóvízhez való hozzáférése jelentősen javult: előbbi 37 százalékról 94 százalékra, utóbbi pedig 31 százalékról 79 százalékra emelkedett. 2004-ben a családok többségének volt már hűtőszekrénye (80%), televíziója (77%), és gáztűzhelye (76%) is. Salehi-Isfahani: i. m. 107. o.

³⁴ Paul Rivlin: „Iran's Energy Vulnerability”. *Middle East Review of International Affairs*, Vol. 10. No. 4. (2006), 109. o.

³⁵ A legnagyobb és leghíresebb alapítványok a következők: „Elesettek és Elnyomottak Alapítványa”; „Mártírok Alapítványa”; „Imám Reza Alapítványa”; „Khordad 15. Alapítványa”; „Iszlám Gazdasági Alapítványa”; „Jóléti Alapítványa”; „Isteni Misszió Alapítványa”; „Lakhatásért Felelős Alapítványa”; „Iszlám Terjesztéséért Felelős Szervezet”; „Farabi Alapítványa”. Buchta: i. m. 74. o.

³⁶ A szociális szolgáltatásokban, az ideológiai és társadalmi nevelés folyamatában, a tömegek mobilizálásában olyan erőt képviselnek, amelyek nélkülözhetetlenek az iszlám köztársaság zavartalan működéséhez

gazdasági érdekeltségekkel bírhatnak.³⁷ Egyes becslések szerint a vallási alapítványok adják az ország bruttó hazai össztermékének a negyven százalékát.³⁸

A forradalom eredményeként azonban nemcsak a bonyádok kerültek meghatározó pozícióba, hanem a piaci versengésbe más szereplők is aktívan bekapcsolódtak: így például a tradicionális kereskedők, a nagyhatalmú családok, valamint a Forradalmi Gárda Csapatok. Amíg a hírszerzési minisztérium saját telekommunikációs vállalatokkal rendelkezik, addig a mezőgazdasági szaktárca az agrárügyletekben van közvetlenül érintve. A konzervatív kereskedők (a bazár), akik jó kormányzati kapcsolatokkal bírtak, kereskedő-hálózatokat létrehozva szintén beszálltak a versenybe. Hasonlóképpen tettek a nagycsaládok is, akik közül egyesek különösen nagy sikert futottak be. Így az ex-elnök Rafszandzsáni családja, amely ma az egyik leggazdagabbnak számít Iránban.³⁹ A Forradalmi Gárda olcsó munkaerejét és kormányzati kapcsolatait kihasználva jelentős szereplővé vált olyan iparágakban, amilyen például az építőipar. Az elmúlt három évtized lényegében egyfajta „belső kapitalizmust” eredményezett, amennyiben a hatalom belső körén belül lehetővé vált a piaci versengés, de abból a „külsősök”, a kapcsolatokkal nem rendelkező személyek továbbra is kimaradtak.⁴⁰ A forradalom inkább elitcserét hozott, mintsem hogy alapjaiban változtatott volna a társadalmi igazságtalanságokon.

Az iszlám köztársaság talán legnagyobb ellentmondása pedig az lehet, hogy a forradalmi rendszer nem tudta kihasználni a kínálkozó lehetőségeket és az országban rejlő adottságokat. Noha a világ népességének egy százalékát kitevő iráni lakosságnak, amely a föld ásványi és nyersanyag készletének hét százaléka felett éli mindennapjait, komoly gazdasági esélyei lehetnének, a forradalom utáni teljesítmény mégis messze elmarad a várakozásoktól.⁴¹ Az ország fiskális mutatói ráadásul nemhogy javultak volna az elmúlt három évtizedben, hanem jelentősen romlottak.⁴² Mindennek háttérében az Irakkal vívott háború és a nemzetközi

³⁷ Ali A. Saeidi: Iran Para-governmental Organizations (bonyads). in: Andrew Parasiliti (szerk.): *The Iranian Revolution at 30*. Middle East Institute, Viewpoints Special Edition, 2009. 101-103. o.

³⁸ Kenneth M. Pollack: „Iran: Three Alternative Futures”. *Middle East Review of International Affairs*, Vol. 10. No. 2. (2006), 73. o.

³⁹ A Rafszandzsáni-klán érdekeltségébe tartozik többek között az állami rézbányászat, az országos pisztácia-export, a teheráni metróberuházás, valamint Irán egyik legnagyobb olajipari vállalata. A család tagjai közül pedig sokan a politikában vitézkednek, s közöttük kormányzókat, minisztériumi dolgozókat és közigazgatási szakembereket egyaránt találunk.

⁴⁰ Afshin Molavi: „Buying Time in Tehran. Iran and the China Model”. *Foreign Affairs*, Vol. 83. No. 6. (2004), 16. o.

⁴¹ Az iráni adottságok kapcsán nem csupán a hatalmas kőolaj- és földgáz-készleteket kell megemlítenünk (előbbi a világ forrásainak 10 százalékát teszi ki, míg utóbbit 16 százalékra taksálják), hanem a következőket is: Az ország lakosságának 70 százaléka 32 év alatti, közel 20 millióan ülnek iskolapadban, 2 millióan pedig egyetemi tanulmányaikat folytatják, a munkaerő olcsó és képzett, a közel hetvenmilliós ország vonzó piacnak számít, s akkor a gazdag külföldi diaszpóráról és annak befektetési szándékáról még nem is beszéltünk!

⁴² Clawson: i. m. 15-26. o.

szankciópolitika áll, ám abban az iráni gazdaságpolitika fogytékosságai is jelentős szerepet játszanak. Így például a rendszer iránti lojalitás fontossága, az ideológiának szánt túlsúlyos szerep, valamint a különféle frakciók közötti rivalizálás akadályozza leginkább a gazdaság sikerességét.⁴³ A forradalmi vezetés a szakértelemmel szemben a megbízhatóságra helyezte a hangsúlyt, amelynek eredményeként nem csupán a félretervezés és hozzá nem értés állandósult, hanem ez által a rendszer és annak bürokráciája is a nepotizmus és a korrupció túszává vált. Az ideológia túlzott szerepe ugyan az évek során mérséklődött, de továbbra is vannak kontra-produktív hatásai, így például az ország függetlenségére hivatkozva továbbra is elutasítják külföldi befektetőket, miközben azok a gazdaság számára nélkülözhetetlenek lennének (tőkeigény és technika-import).

Az Iszlám Köztársaság gazdaságpolitikájának ellentmondásosságát a kőolaj- és földgáziparban figyelhetjük meg a leginkább. A forradalmi vezetés elmulasztotta a gazdaság szerkezetátalakítását, s ezért az ország gazdasági rendszere döntően még most is a petrokémiai ágazatokon nyugszik. Míg az olajipar adja továbbra is a legfőbb bevételi forrást (az olaj-eladások közel nyolcvan százalékát teszik ki az iráni exportbevételeknek),⁴⁴ addig az ország olajtermelése csupán kétharmada a forradalom előtti időszakának.⁴⁵ Mindez annak tudható be, hogy az olajszektor előbb áldozatául esett az Irakkal vívott háborúnak, majd a rekonstrukció során számos hibát követtek el, végezetül az Egyesült Államok által meghirdetett szankciópolitika is korlátozza a technológia transzfert és befektetést.⁴⁶ Így aztán ironikus módon a világ kőolaj-tartalékainak tíz százalékával rendelkező Irán az olajipar silány állapota, az új fejlesztések hiánya, a külföldi befektetések elmaradása, valamint a gigantikus méreteket öltő hazai fogyasztás és elképesztő pazarlás miatt kénytelen a benzin felhasználás negyven százalékát importból fedezni.⁴⁷

A „benzin mizériához” hasonlóan a földgáz ügyek tekintetében is lehangoló a helyzet. Irán, Oroszország után a második legnagyobb földgáztartalékkal bír, ennek megfelelően az évtized végére a földgázpiacon közel tíz százalékos részesedést érhet el, paradox módon

⁴³ Golnaz Esfandiari: „Economic Equality Continues to Escape Iranians”. *Radio Free Europe*, 2009. február 4. http://www.rferl.org/Content/Economic_Equality_Continues_To_Escape_Iranians/1379331.html, internetről letöltve: 2009. február 12.

⁴⁴ Rivlin: i. m. 104. o.

⁴⁵ Molavi: i. m. 9. o.

⁴⁶ Narsi Ghorban: Potentials and Challenges in the Iranian Oil and Gas Industry. in: Andrew Parasiliti (szerk.): *The Iranian Revolution at 30*. Middle East Institute, Viewpoints Special Edition, 2009. 89-91. o.

⁴⁷ Rivlin: i. m. 109-110. o.

azonban a félretervezéseknek és a technológiai hiányosságoknak köszönhetően képtelen lesz kielégíteni az igényeket.⁴⁸

A harmincéves évfordulón a vezetésnek nemcsak a régi problémák megoldatlanságával, hanem új kihívásokkal is szembe kell néznie. Így például a munkanélküliséggel, amely hivatalosan is kétszámjegyű (16%), s amely különösen a fiatal generációt sújtja, mivel a kormányzat képtelen a munkaerő-piacra évente belépő nyolcszáz ezer pályakezdőnek munka-helyeket biztosítani.⁴⁹ Ennek hatására a kormányzatnak az „agyelszívás” problémájával is meg kell küzdenie, miként évente közel 150 ezer iráni hagyja el az országot, és próbál szerencsét valahol külföldön.⁵⁰ Az ország vezetőinek ráadásul mindezek mellett az inflációs spirállal, az olajárak csökkenésével, a megszorítások kapcsán jelentkező mozgalmakkal, sztrájkokkal, továbbá a csalódottság táplálta „társadalmi devianciákkal” is fel kell vennie a harcot.⁵¹

Szekularizálódó társadalom?

Az Iszlám Köztársaság három évtizedes teljesítményében a legnagyobb ellentmondást talán az jelenti, hogy amíg a vezetés képes volt a gyakorlatban többé-kevésbé megvalósítani és fenntartani az iszlám kormányzás elméletét, addig a forradalmat követő iszlamizációs törekvései sorra kudarcot vallottak, és az egyházi szigoroknak, a demográfiai és kulturális változásoknak, a politikai rendszer legitimitás-vesztésének, valamint egyéb külső hatásoknak az eredményeként az iráni társadalom elindult egy „szekularizációs lejtőn”.⁵²

A forradalmat kísérő lelkesültségnek az iszlamizálási kampány hamar véget vetett, s noha az iraki háború alatt a szigorú vallási elvek hirdetésével még sikeresen lehetett mobilizálni a tömegeket (pl. mártíromság), addig az 1990-es évek gazdasági rekonstrukciója

⁴⁸ Miközben Irán késlekedett, addig a szomszédos Katar, akivel közösen osztozkodnak egy déli gázmezőn, a technikai és kapcsolati fölényének, illetve befektetőbarát gazdasági klímájának köszönhetően átvette a „térsg elsősorú gázszolgáltatója” titulust.

⁴⁹ Bahman Baktiari: Iranian Society: A Surprising Picture. in: Andrew Parasiliti (szerk.): *The Iranian Revolution at 30*. Middle East Institute, Viewpoints Special Edition, 2009. 82. o.

⁵⁰ Frances Harrison: „Huge Cost of Iranian Brain Drain”. *BBC*, 2007. január 8. http://news.bbc.co.uk/2/hi/middle_east/6240287.stm, internetről letöltve: 2009. február 21.

⁵¹ Az egyetemet végzettek közül sokan csalódottságukban, hogy nem sikerül képzettségüknek megfelelő munkát találniuk, a drogokhoz nyúlnak. Minden évben 90 ezer fővel növekszik a kábítószer-fogyasztók száma. Egy kormányzati felmérés szerint az irániak 80 százaléka gondolja úgy, hogy a munkanélküliség és a kábítószerfogyasztás között közvetlen összefüggés van. Golnaz Esfandiari: „Iran: Unemployment Becoming a 'National Threat'”. *Radio Free Europe*, 2004. március 12. <http://www.rferl.org/featuresarticle/2004/03/a9c57806-f880-499f-b309-3d13eb5fef1c.html>, internetről letöltve: 2009. január 21.

⁵² Hossein Bashiriyeh: The Islamic Revolution Derailed. in: Andrew Parasiliti (szerk.): *The Iranian Revolution at 30*. Middle East Institute, Viewpoints Special Edition, 2009. 35-38. o.

közepette már tarthatatlannak bizonyult a túlon túl erős erkölcsi szigor. A forradalom vívmányainak, még inkább saját hatalmának a megőrzése érdekében a vallási vezetés számára nélkülözhetetlenné vált a társadalmi „liberalizáció” valamilyen formájának és mértékének alkalmazása. Mindez a forradalmi céloktól való eltérést jelentette, amire az állampolgárok részéről 1997-ben támogató válasz fogalmazódott meg. Ahmadinezsád megválasztásával azonban konzervatív tábor rendezte sorait, és az elnök körül gyülekező „principalisták” (neokonzervatívok) újból a forradalmi elvek gyakorlati megvalósítására tesznek kísérletet.⁵³ Csakhogy a társadalomban végbement változásokat figyelembe véve ez korántsem tűnik egyszerűnek.

Az iráni társadalom az elmúlt harminc esztendő óta követően nem csupán a sah előtti társadalomtól különbözik élesen, hanem jelentősen eltér attól a társadalomtól is, amit az Iszlám Köztársaság alapítója egykoron megálmodott. Az ország lakossága a forradalom óta eltelt időszakban megduplázódott (71 millió fő),⁵⁴ köszönhetően az egészségügyi ellátás és más alapvető szolgáltatások javulásának, valamint a családtervezési politika átideologizáltságának. A „baby boom” korszak az 1990-es évekre véget ért, miként a vezetés egy átgondoltabb családpolitikára váltott. Ennek köszönhetően ma kevesebb, mint két gyermek születik családonként!⁵⁵ Mindezeknek eredményeként deformálódott a társadalom korszerkezete. Nevezetesen: az iráni lakosság kétharmada jelenleg harminc év alatti.⁵⁶ Mindez egyfelől komoly potenciált rejt magában, másfelől azonban – mint ahogyan azt a munkahely-teremtés kapcsán láthattuk – gazdasági megterhelést is, sőt mi több, a rendszer legitimitációját is veszélyezteti, hiszen ma három irániból már csak egynek van emléke és élménye az 1979-es forradalomról, s az azt megelőző korszakról.

A forradalom talán legnagyobb vívmánya az oktatás általánossá tétele volt, aminek szintén fontos szerepe volt az iráni társadalom „tudati” fejlődésében. Az Iszlám Köztársaság oktatási és nevelési politikájának köszönhetően ma a lakosság döntő többsége (85%) tud írni és olvasni.⁵⁷ A forradalmi tömegképzés elvének köszönhetően pedig a korábbi néhány százezerrel

⁵³ Anoushiravan Ehteshami - Mahjoob Zweiri: *Iran and the Rise of Its Neoconservatives: The Politics of Tehran's Silent Revolution*. I.B.Tauris, 2007. 63-70. o.

⁵⁴ „Iran: Factsheet”. *The Economist*, 2009. február 17. <http://www.economist.com/countries/Iran/profile.cfm?folder=Profile-FactSheet>, internetről letöltve: 2009. március 1.

⁵⁵ Az Iszlám Köztársaság kétségtelenül a családtervezés tekintetében érte el az egyik legnagyobb sikerét. A nevelési kampányoknak és felvilágosító politikáknak köszönhetően a családok a 90-es évek óta kevesebb gyermeket (1,9 gyerek/család) vállalnak. Farzaneh Roudi-Fahimi: „Iran's Family Planning Program”. *Population Reference Bureau*, 2002. június 31. http://www.prb.org/pdf/IransFamPlanProg_Eng.pdf, internetről letöltve: 2009. március 1.

⁵⁶ Baktiari: i. m. 80. o.

⁵⁷ Az iszlám országok közül Irán a legsikeresebb az írni-olvasni tudás tekintetében! Baktiari: i. m. 80. o.

szemben ma közel másfél millióan folytathatnak egyetemi vagy főiskolai tanulmányokat.⁵⁸ Mindez azt eredményezte, hogy a jelenlegi fiatal generáció sokkalta képzetebb, mint a korábbiak bármelyike. A globalizálódó világ és a telekommunikációs fejlődés hatására pedig sokkalta tájékozottabbak is lettek az élet és a világ ügyeiben. A háztetőkre aggatott közel hatmillió tányérantenna majd 15-20 millió iráninak teszi lehetővé a műholdas hozzáférést, aminek köszönhetően egyfelől alternatív hírforrásokhoz, másfelől pedig szórakozási lehetőségekhez juthatnak hozzá.⁵⁹ Az internet népszerűségét illetően pedig elég csak annyit megemlíteni, hogy a világon az iráni a negyedik legnagyobb „blogoló” nemzet.⁶⁰ Mindez nem meglepő, hiszen az internetes naplózás egyfajta privát szférát teremt, ahol lehetőség nyílik az önkifejezésre és a vélemények megfogalmazására. A naplók széles tárháza így nem másról, mint a fiatal korosztály öntudatra ébredéséről tanúskodik.

A forradalom óta eltelt harminc évben a társadalomnak nem csupán a szerkezete, hanem a magatartásformái is jelentősen megváltoztak. Ehhez elég csupán a nőikkel szembeni tradicionális korlátozások, a klasszikus szerepek lebomlását (lásd nők részvétele a közéletben), vagy az iráni fiatalok attitűdjeinek megváltozását (például a nyugati popkultúra iránti rajongását) szemrevételezni. Ezekben a társadalmi változásokban az oktatás kiterjesztése és a világ „megnyílása” játszotta kétségkívül a legnagyobb szerepet, ugyanakkor nem feledkezhetünk meg arról sem, hogy a népesség megkétszereződését gyors városiasodás kísérte, aminek eredményeként az ország lakosságának jelenleg hetven százaléka városlakó.⁶¹ Mindent összevetve az iráni társadalom modernizálódott és nyitottabbá vált, a demográfiai és kulturális változásoknak köszönhetően pedig megjelent a lakosság „szekularizációja” is.

A rendszer drákói szigora, mely az öltözködéstől kezdve az egyetemi felvételen keresztül az ország büntetőjogi rendszeréig szinte mindenre kiterjedt, visszájára sült el, és nagyban hozzájárult a lakosságnak a vallástól való „elfordulásához”.⁶² Az erkölcsök felügyeletére létrejött intézmények (pl. Baszídzs Milícia és Törvényt Betartató Erők) ugyan továbbra is sikeresen tartják fenn a rendet és a fegyelmet, de erőszakos fellépésükkel és túlkapásaikkal mindenképpen aláásták a fiatal generáció vallásosságát. Az egyházi hatalmasságok gazdasági vállalkozásai és korrupciós ügyei, valamint más visszásságai pedig

⁵⁸ Elmi: i. m. 62-69. o.

⁵⁹ Abbas Milani: „U.S. Foreign Policy and the Future of Democracy in Iran”. *The Washington Quarterly*, Vol. 28. No. 3. (2005), 53. o.

⁶⁰ Nasrin Alavi: *We Are Iran. The Persian Blogs*. Portobello Books, 2005. 1. o.

⁶¹ Baktiari: i. m. 80-82. o.

⁶² Egyes becslések szerint a lakosság több mint 70 százaléka nem gyakorolja a napi imádkozást, miközben a népességnek csupán 2 százaléka látogat el a pénteki imára. Baktiari: i. m. 80. o.

szintén elidegenítették a lakosságot az iszlámtól. Elég csupán a 2005-ös köztársasági elnökválasztás második fordulójára gondolni, mikor is a verseny a dúsgazdag és befolyásos régi forradalmár, Hásemi Rafszandzsáni hodzsatoleszlám,⁶³ illetve a szegény sorsú, a nép gyermekét megtestesítő és „laikus” származású Mahmúd Ahmadinezsád között zajlott. Ahmadinezsád kétségkívül sokak számára vonzó alternatívát kínált. Így azok az irániak, akik még nem ábrándultak ki teljesen a politikából (62 százalékban) rá adták a voksukat!⁶⁴

A társadalomban bekövetkezett változásoknak, a vezetés túlzott szigorának és legitimitás vesztésének, valamint a regionális és globális folyamatoknak köszönhetően az iráni társadalom „szekularizálódott”. A hivatalos ideológiai útmutatás és vallásértelmezés, illetve a magánvélemények és gyakorlat között egyre nagyobb lett a szakadék. A fiatalok vallási elvektől és gyakorlattól való elfordulásában, a magánszféra elkülönülésében, a tiltott termékek növekvő fogyasztásában, a társadalmi szolidaritás gyengülésében, valamint a politikai hatékonyság megkérdőjelezésében egyértelműen láthatóvá is vált a szekularizálódási folyamat.⁶⁵ Amíg 1975-ben az irániak 56 százaléka látogatott el hetente legalább egyszer a mecsetekbe, addig 2000-ben már csak negyven százalék jelent meg az imádságokon. A fiatalok körében a vallási aktivitásnak ez a formája még alacsonyabb értéket mutat (31%).⁶⁶ Az iráni lakosság vallásosságát illetően azonban nem lehet kétségünk, mivel a „perzsaság” mellett a síita iszlám az, ami továbbra is egybefűzi a nemzetet.⁶⁷

Összefoglalás

Három évtizeddel ezelőtt az iráni társadalom bizakodva és nagyszabású tervekkel tekintett a jövőbe, a Khomeini ajatollah által megálmodott iszlám köztársasági modell eredménylajstroma azonban igencsak ellentmondásosra sikeredett: az ország függetlenné vált, de radikalizmusának köszönhetően jelentősen elszigetelődött; az új politikai-hatalmi berendezkedés széles társadalmi mozgalom eredményeként született meg, a rendszerben azonban a polgárok nem jutottak valós szerephez; a szegénység csökkent, de a lét- és

⁶³ Síita titulus: „az iszlám bizonyítéka”. A teológusok és jogtudósok megtisztelő címe a síita muszlimok körében. A síita vallási hierarchiában az ajatollah alatti rang/tisztség.

⁶⁴ Ray Takeyh: *Hidden Iran: Paradox and Power in the Islamic Republic*. Times Books, 2006. 9-10. o.

⁶⁵ Mindezt az Iszlám Irányelvek és Kultúra Minisztériuma által az „értékekről és viselkedésekről” készített közvélemény-kutatás támasztja alá. Bashiriyeh: i. m. 38. o.

⁶⁶ Kurzman: i. m. 34. o.

⁶⁷ Az irániak többségének nem az iszlám köztársaság rendszerével van problémája, hanem annak aránytalan és igazságtalan működésével! Ziba Mir-Hosseini - Richard Tapper: *Islam and Democracy in Iran: Eshkevari and the Quest for Reform*. I.B.Tauris, 2006. 176-179. o.

jogegyenlőtlenségek továbbra is megmaradtak a lakosság körében; végül pedig az „iszlám kormányzás” megvalósult ugyan, de mindeközben a demográfiai és kulturális változásoknak köszönhetően „szekularizálódott” a társadalom.

A forradalmi rendszer teljesítménye különösen két területen bizonyult paradoxnak: egyfelől az általános gazdasági jólét és a társadalmi igazságosság megteremtésében, másfelől pedig a lakosság iszlám értékek alapján történő szerveződésének előmozdításában. A kitűzött célok elérését kétségkívül akadályozta a vallási vezetés elhibázott gazdaságpolitikája, valamint túlzott erkölcsi konzervativizmusa, a „kudarcban” azonban, már ha annak tekintjük, szerepet játszott számos előre nem látott folyamat és esemény is, így például az Irakkal vívott háború, de még inkább az Iránban bekövetkező demográfiai változás, valamint a kommunikációs technológiák területén elért nemzetközi fejlődés, nem is beszélve a világ globalizálódásának folyamatáról.

Harminc esztendő alatt a vallási vezetésnek fel kellett adnia forradalmi céljaiból és elveiből, miként a hatalmának megőrzése, vagy éppenséggel az ország gazdaságának újjáépítése került napirendre. Az alkotmánymódosítás, a háborús eredmények, a gazdaságpolitikai irányváltások, valamint a külső-belső problémák hatására jelentkező frakcióharcok eredményeként erodálódott a forradalmi ideológia. Újabban pedig a demográfiai változásoknak és a gazdasági félretervezéseknek köszönhetően látszanak megrogyni a forradalmi rendszer támasztópillérei. Az iráni lakosság kétharmadát kitevő 30 év alatti fiatal generációnak nincsen semmiféle emléke a forradalom előtti időszakról, miközben pedig a gazdasági nehézségek kiéléződésével megnőtt a társadalmi elégedetlenség is. Mindez alapjaiban kérdőjelezheti meg az Iszlám Köztársaság legitimitását.

Az iszlám köztársaság rendszerének jövőjét illetően két forgatókönyv körvonalazódik a szakirodalomban. Egyes elemzők úgy vélik, hogy a forradalmi célok megvalósulatlanságának és a társadalmi változásoknak köszönhetően a fennálló rendszer legitimitációs válsággal küzd, s ha a vezetés továbbra is elszalasztja kihasználni az országban rejlő lehetőségeket, úgy a társadalom frusztráltabbá fog válni, a demográfiai változásokat figyelembe véve pedig előbb-utóbb eljön az a pillanat, amikor változásokra kerül majd sor az Iszlám Köztársaság rendszerében. Mások viszont azt gondolják, hogy a vallási vezetésnek ugyan kétségkívül nehézséget okoz a társadalom vélekedésének és viselkedésének a megváltozása, valójában azonban a rendszer kellőképpen stabil lábakon áll még mindig, s kellőképpen rugalmas is ahhoz, hogy a felmerülő nehézségeket komolyabb gond nélkül átvészelve.

Véleményem szerint a második alternatíva tűnik valószínűbbnek, egyfelől mert a forradalmi elit a kiépült hatalmi szerkezetnek, valamint a társadalom passzivitásának köszönhetően valóban stabil lábakon áll, másfelől pedig azért, mert bár a forradalom ellentmondásos eredményeket hozott, s sokaknak csalódást is okozott, de a nagy többség számára mégiscsak sikertörténetnek számít. Az Iszlám Köztársaság három évtizede alatt általánossá vált az oktatás, lehetőség nyílt a nők közszereplésére, valamint ha korlátozottan is, de megteremtődött a politikai vita és részvétel lehetősége, ráadásul nem csupán a társadalom modernizálódott, hanem maga az egész ország is korszerűsödött. Az iszlám forradalom a beváltatlan ígérek ellenére is tartósnak bizonyult, s továbbra is jelen van, és meghatározza a mindennapokat.